

KS. KRYSZTOF ZIAJA

Opole

Terminologia i symbolika Ducha Świętego w Nowym Testamencie

Księgi Nowego Testamentu w tekstach mówiących o Duchu Bożym, posługują się terminologią zaczerpniętą z Septuaginty, również symbolika Ducha Świętego nawiązuje do tekstów Starego Testamentu. Mimo tego nawiązania nie można powiedzieć, że pneumatologia Nowego Testamentu jest tylko powtórzeniem pneumatologii Starego Testamentu. Nowy Testament wyraźnie ją pogłębia.

1. Terminologia

a) Πνεῦμα

W ramach terminologii omówione zostaną dwa określenia Ducha Świętego: πνεῦμα i παράκλητος. Terminem, który najczęściej jest używany w Nowym Testamencie na określenie Ducha Świętego jest rzeczownik πνεῦμα, będący odpowiednikiem hebrajskiego רוּחַ ¹. O ważności tego rzeczownika świadczy fakt, że występuje on w Nowym Testamencie 375 razy; tak więc w Mt — 19 razy, Mk — 23, Łk — 37, J — 23, Dz — 68, Rz — 32, 1 Kor — 40, 2 Kor — 17, Ga — 16, 1 Tes — 5, 2 Tes — 3, Ef — 14, Kol — 2, Flp — 5, Flm — 1, 1 Tm — 3, 2 Tm — 3, Tt — 1, Ap — 24, 1 J — 12, Hbr — 12, 1 P — 10, 2 P — 1, Jk i Jud — po 2 razy. Z powyższego zestawienia wynika, że πνεῦμα występuje prawie we wszystkich pismach nowotestamentalnych.

¹ R. Koch, *Geist und Messias*, Wien 1950, s. 435–437.

Co oznacza πνεῦμα w Nowym Testamencie? Niekiedy ducha człowieka w znaczeniu duszy ludzkiej, a oprócz tego: tchnienie, oddech (2 Tes 2,8; J 20,22; Dz 17,25), tchnienie lub zasadę życia, która od Boga pochodzi i do Boga wraca (Mt 27,50; Łk 8,55; 23,46; J 6,63; 19,30; Dz 7,59; Hbr 4,14; Jk 2,26; Ap 11,11), ducha jako źródło myśli (Mk 2,8; Łk 1,80; Dz 18,25; Rz 1,9; 2,29; 1 Kor 2,11; Flp 4,23), uczuć (Łk 1,48; J 11,33; 13,21; 1 Kor 4,21; Ga 6,1; Ef 4,23; 1 P 3,4) i decyzji woli (Mt 26,41; Dz 20,22). Nowy Testament używa również rzeczownika πνεῦμα na oznaczenie dobrych (Hbr 1,14; Ap 4,5) albo złych duchów (Mk 9,20; Dz 16,18; Ef 2,2). Najczęściej jednak πνεῦμα odnosi się do Ducha Bożego. J. Kudasiewicz stwierdza:

W znaczeniu starotestamentalnym πνεῦμα oznacza moc i potęgę Bożą. Tylko w tym znaczeniu można rozumieć wyrażenie biblijne o „wylaniu Ducha”, o namaszczeniu i przypieczętowaniu Duchem. W niektórych miejscach πνεῦμα występuje paralelnie do mocy Bożej lub do mocy Najwyższego (Łk 1,17; Dz 1,8), co potwierdza sens starotestamentalny tego rzeczownika. W wielu jednak miejscach, szczególnie wtedy, gdy występuje z rodzajnikiem, πνεῦμα oznacza osobę Ducha Świętego jako kontynuatora dzieła Jezusa i jako duszę Kościoła. Ta personifikacja Ducha Bożego rozpoczęła się już w Starym Testamencie. W Nowym Testamencie występuje jednak częściej i wyraźniej; πνεῦμα oznacza osobę Ducha Świętego w tych tekstach, w których mowa jest o tym, że πνεῦμα mówi przez usta Apostołów (Dz 8,20; 13,2), tak jak niegdyś przez proroków (Dz 4,25); Duch posyła uczniów (Dz 13,4) i kieruje Kościołem (Dz 20,28). Sens osobowy ma również w zdaniu: „Postanowiliśmy bowiem, Duch Święty i my” (Dz 15,28). W listach Pawłowych, a szczególnie w tak zwanych formułach trynitarnych Duch występuje jako samodzielna osoba Boża (1 Kor 12,4-6; 2 Kor 13,13). Z podobną formułą trynitarną spotykamy się w nakazie misyjnym (Mt 28,19). W formule tej Duch Święty występuje jako jedna z osób Trójcy Świętej. Sens osobowy πνεῦμα najwyraźniej jednak występuje w Ewangelii Jana i Apokalipsie (J 14,26; 15,26; 16,7; Ap 2,7.11.17.29; 3,6.13.22; 14,13). Duch Święty zastępuje uczniom samego Jezusa (J 7,39) w czasie Jego nieobecności (J 14,16)²

U św. Pawła spotykamy się jeszcze z określeniami: „Duch obietnicy” (Ga 3,14; Ef 1,13), „Duch przybrania za synów” (Rz 8,15; Ga 4,6), „Duch Chrystusa” (Rz 8,11), „Duch Pana” (2 Kor 3,17), „Duch Boży” (Rz 8,9.14-15; 1 Kor 6,11; 7,40). W 1 P 4,14 znajdujemy określenie „Duch chwały”

² J. Kudasiewicz, *Rola Ducha Świętego w dziejach zbawienia*, w: MPWB IV, Lublin 1983, s. 62; por. A. Jankowski, *Duch Ojca — Duch Syna*, „Znak” 26(1974) s. 1237.

b) Παράκλητος

Określenie to, z którym spotykamy się u Jana (14,16.26; 15,26; 16,7) wyraża najpełniej charakter osobowy Ducha Bożego. Jest On z pewnością Osobą, co wynika zarówno z zaimka rodzaju męskiego ἐκεῖνος, mimo że w języku greckim πνεῦμα jest rodzaju nijakiego (J 14,26), oraz rzeczownika rodzaju męskiego παράκλητος i wreszcie z takich czynności, jak nauczanie prawdy, świadczenie, sądzenie³ Słowo παράκλητος pochodzi etymologicznie od czasownika παρακαλέω (wzywać na pomoc, przywoływać, prosić, błagać, napominać, zachęcać, dodawać otuchy, pocieszać). U starożytnych autorów greckich παράκλητος rozumiano w sensie biernym (wezwany, przywołany — *advocatus*, to znaczy wezwany na opiekuna i obrońcę oskarżonego). Pisarze późniejsi rozumieli ten rzeczownik w sensie czynnym jako obrońcę sądowego, rzecznika, orędownika. Παράκλητος to przede wszystkim przyjaciel, który broni przyjaciela przed sędzią. Akwila i Teodocjon tłumacząc Hi (16,2) rzeczownikowi παράκλητος nadali sens „pocieszyciel”⁴.

Jakie są zadania Parakleta? Mówią o nich teksty, w których występuje ten tytuł w odniesieniu do Ducha Świętego. Możemy je nazwać obietnicami Parakleta (J 14,15–20; 14,26; 15,26–27; 16,7–13). W tekście J 14,15–20 Jezus zapowiada, że będzie się modlił do Ojca, aby dał uczniom Ducha Prawdy. W J 14,16 Paraklet jawi nam się jako osobowy dar Ojca, którego uczniowie Jezusa, inaczej niż świat, przyjmą na zawsze. W kontekście tego wiersza Jezus mówi o różnych sposobach obecności Ducha w uczniach (14,15–20). W okresie przedpaschalnym Duch był u uczniów (παρά z celownikiem), to jest w Jezusie, którego otaczali uczniowie. Po wydarzeniach paschalnych natomiast Duch będzie z uczniami (μετά z dopełniaczem) i w nich (ἐν z celownikiem)⁵ Tekst J 14,26 mówi o tym, że zadanie Parakleta będzie polegało na nauczaniu i przypominaniu tego wszystkiego co Jezus mówił do uczniów. Paraklet nie objawi żadnej nowej prawdy, będzie w służbie ewangelicznego orędzia Jezusa, pochodzi od Ojca (J 15,26–27) i będzie świadczył o Jezusie (J 15,26). W ostatnim tekście Jana, w którym ewangelista wspomina o Paraklecie, jest mowa o tym, że przekona On świat o grzechu (J 16,8). Zestawiając wszystkie obietnice można dostrzec pewną ewolucję w prezentacji funkcji Parakleta: 1. Paraklet jest darem Ojca; świat nie może Go

³ Zob. A. Jankowski, *Eschatologiczne znaczenie Ducha Parakleta*, w: *Egzegeza Ewangelii św. Jana*, red. F. Gryglewicz, Lublin 1976, s. 93–94.

⁴ Zob. Kudasiewicz, *Rola Ducha Świętego*, s. 62.

⁵ Por. J. Kudasiewicz, *Paraklet a grzech świata*, RTK 40(1993) z. 1, s. 110.

przyjąć; przyjmą Go uczniowie, z którymi, i w których będzie na zawsze. 2. Obecny w nich będzie ich pouczał, przypominając im to, co mówił Jezus. 3. Paraklet będzie świadczył o Jezusie; uczniowie wsparci Jego obecnością też będą dawać świadectwo. 4. Wykaże światu grzech, sprawiedliwość i sąd. 5. Doprowadzi uczniów do całej prawdy i otoczy chwałą Jezusa.

Jak widać z tego zestawienia, Paraklet był u uczniów (παρά) w czasie ziemskiego życia Jezusa. Był u nich przez swoją obecność w Nim; będzie także obecny w nich po wydarzeniach paschalnych Kościoła jako nauczyciel, rzecznik i obrońca. Ma również do spełnienia funkcję eschatologiczną: otoczy Jezusa chwałą i doprowadzi uczniów do całej i pełnej prawdy⁶.

Na zakończenie rozważań dotyczących terminów używanych na określenie Ducha Świętego w Nowym Testamencie przytoczmy słowa Jana Pawła II z encykliki o Duchu Świętym, nawiązujące do tekstu o sądzie Parakleta:

Jednakże Chrystus nie przyszedł na świat, aby świat ten tylko osądzić i potępić: przyszedł, ażeby go zbawić. Przekonywanie o grzechu i sprawiedliwości ma na celu zbawienie świata, zbawienie ludzi. Właśnie to zdaje się uwydatniać stwierdzenie, że sąd odnosi się tylko do władcy tego świata, czyli do szatana — do tego, który od początku wykorzystuje dzieło stworzenia przeciw zbawieniu, przeciw przymierzu i zjednoczeniu człowieka z Bogiem: jest on też „już osądzony” od początku. Jeżeli Duch-Pocieszyciel ma o tym właśnie sądzić, przekonywać świat, to w tym celu, ażeby kontynuować w nim Chrystusowe dzieło zbawienia.⁷

2. Symbolika Ducha Świętego

Wśród symboli Ducha Świętego, z którymi spotykamy się w Nowym Testamencie zwrócimy uwagę na dwa: ogień i gołębicę.

a) Ogień

W tekstach Pisma świętego ogień jest symbolem istoty i działania Bożego. Oznacza szczególną obecność Boga wraz z jego mocą (Wj 3,2; Ml 3,2). Ogień to również znak oczyszczenia, uświęcenia, oświecenia. Jan Chrzciciel zapowiada Chrystusa, jako Tego, który „chrzczył będzie Duchem Świętym i ogniem” (Mt 3,11). J. Homerski odnośnie tego tekstu pisze:

⁶ Tamże, s. 110–111.

⁷ *Dominum et Vivificantem*, 27.

Zwrot „Duchem Świętym i ogniem” można potrójnie rozumieć. Jeżeli się przyjmie, że wiersz 11 stanowi dalszy ciąg myśli zawartych w wierszach poprzednich (7–10), wtedy ma on charakter groźby. Gdy do tego sensu dołączy się jeszcze fakt, że wyraz „ogień” tak w ST, jak i NT jest symbolem gniewu i sądu Bożego w czasach eschatologicznych (por. Am 1,4.7.10; So 1,18; Ml 3,2.19; Mt 25,41 itd.), wówczas słowa „Duchem Świętym i ogniem” są przenośnią mówiącą, że z Nadchodzącym przychodzi chwila ostatecznego rozrachunku Boga z grzesznymi ludźmi. Jego chrzest to sąd Boży właściwy czasom mesjańsko-eschatologicznym. Znakomita jednak większość egzegetów nie godzi się z tym, by wyraz „Duch Święty” miał ten sam sens co „ogień”. Działanie bowiem Ducha Bożego w tekstach biblijnych ma charakter odradzający (por. Jl 3,1; Ez 36,26–27; Ps 51,12; So 3,9). Wobec tego jedni uważają, że wyżej wspomniana zapowiedź Jana mówi o dwuaspektowej działalności nadchodzącego Mesjasza: pozytywnej, właściwej działaniu Ducha Świętego, oraz negatywnej, tj. karzącej i niszczącej, właściwej działaniu ognia. Oczywiście chodzi tu o zniszczenie grzechu ludzkiego, zła. Inni sądzą, że zwrot: „Duchem Świętym i ogniem” można jeszcze inaczej rozumieć. Spójnik „i” ma znaczenie wyjaśniające, stąd wyraz ogień symbolizuje działanie pozytywne, staje się jakby synonimem wyrazu Duch Święty. W tym ujęciu Jan zapowiadał takie działanie Boże, które równocześnie oczyszcza, przemienia i ubogaca. Słowem: czyni z człowieka nowe stworzenie. Za tą ostatnią interpretacją przemawia nie tylko kontekst dalszy, tj. starotestamentalne obietnice odrodzenia mesjańskiego (por. Ez 36,26; Jl 3,1), ale także kontekst najbliższy i myśl przewodnia w całej Mt. Jan przeciwstawia siebie i swój chrzest Mesjaszowi i temu, co On zdziała. On bowiem przychodzi realizować królestwo niebieskie na ziemi. Toteż chrzest Duchem Świętym i ogniem nie ma zatracać, ale oczyszczać i równocześnie przemieniać⁸

Ogień w dniu Pięćdziesiątnicy wskazywał na przekształcającą moc Ducha Świętego. Wewnętrzne obdarowanie Duchem Świętym uczniów Jezusa objawiło się przez ukazanie się języków jakby z ognia. I od tego momentu Duch spoczywa na nich, napęłnia ich sobą, daje moc do wyznawania⁹

W Katechizmie Kościoła Katolickiego (696) czytamy: „Tradycja duchowa zachowa tę symbolikę ognia jako jedną z najlepiej wyrażających działanie Ducha Świętego: «Ducha nie gaście» (1 Tes 5,19)”

b) Gołębica

Symbolika gołębia jest bardzo bogata zarówno w środowisku pozabiblijnym, jak i w samym Piśmie świętym¹⁰. W Starym Testamencie do gołębicy

⁸ J. Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza. Wstęp — przekład z oryginału — komentarz* (PNT III 1), Poznań–Warszawa 1979, s. 107.

⁹ Por. M. Lurker, *Język i ogień*, w: *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, Poznań 1979, s. 78–79 i 149–151.

¹⁰ Zob. Lurker, *Gołąb*, s. 60–61.

porównywano naród wybrany oczekujący zbawienia (Iz 38,14; Na 2,8); do wędrówki gołębi — wygnanie z Ziemi Obiecanej (Ez 7,16); gołębica jest też symbolem Izraela (Oz 7,11; 11,11; Iz 60,8; Pnp 2,14; 5,2; 6,9); gołąb zaś jest symbolem pokoju (Rdz 8,11) i miłości (Pnp 2,14; 5,2; Ps 74,19).

W Ewangeliach pod symbolem gołębicy został przedstawiony Duch Święty. Tekst ten mieści się w perykopie o chrzcie Jezusa. Znajdujemy go u wszystkich ewangelistów: „i zobaczył Ducha Bożego zstępującego jak gołębica (ὄσει περιστεράν)”, Mt 3,16; „i Ducha jak gołębicę zstępującego na Niego (ὄς περιστεράν)”, Mk 1,10; „i Duch Święty zstąpił na Niego w cielesnej postaci jako gołębica (ὄς περιστεράν)”, Łk 3,22; „Zobaczyłem Ducha zstępującego jako gołębica (ὄς περιστεράν) z nieba”, J 1,32. Właściwie teksty te brzmią podobnie, jedynie Łukasz dodaje „w cielesnej postaci jakby gołębica” Być może poprzez ten dodatek Łukasz pragnie uwydatnić empiryczność faktu zstąpienia Ducha na Jezusa. F. Gryglewicz zauważa, że „fizyczna postać gołębicy nie oznaczała wcielenia się Ducha Świętego w gołębicę; jest ona tylko widocznym obrazem zstąpienia Ducha Świętego na Jezusa”¹¹. Spróbujmy odnaleźć źródła symboliki przedstawiającej Ducha Świętego jako gołębicę oraz odpowiedzieć na pytanie: dlaczego Duch Święty w scenie chrztu Jezusa został przedstawiony pod symbolem gołębicy. Wielu egzegetów szuka źródła owej symboliki powołując się na teksty biblijne, w których Duch Boży porównywany jest do ptaka („niosłem was na skrzydłach orlich”, Wj 19,4; Pwt 32,11). Poszukuje się także wyjaśnień pośrednich, biorąc pod uwagę te teksty biblijne, gdzie Izrael jest porównywany do gołębicy (np. Oz 7,11; 11,11). J. Homerski stwierdza:

porównanie Ducha Świętego do gołębicy nie ulega wątpliwości. Potwierdza to użycie przyimka ὄς (jako) u wszystkich Ewangelistów. Fakt jednak, że w Mt ma ten przyimek formę złagodzoną (ὄσει — jak) było powodem, że niektórzy współcześni komentatorzy (np. L.E. Keck; J. Radermakers) są zdania, że przyimek ὄσει odnosi się do słowa zstąpił, nie zaś do wyrazu gołębica. W ich przekonaniu słowa: „zobaczył Ducha Bożego zstępującego jak gołębica” określają sposób obecności Ducha Bożego, jego bliskość przedstawioną obrazowo jak lot gołębicy nad swym gniazdem i przypominają inny obraz biblijny, a mianowicie unoszenie się Ducha Bożego nad pierwotnym chaosem (Rdz 1,2)¹²

Podobnie wypowiada się H. Langkammer mówiąc, że symbol gołębicy przypomina tekst Rdz 1,2, gdzie Duch Boży unosił się nad wodami, a także Szekinę, czyli obecność Bożej łaski. Autor stwierdza dalej: „skoro chrzest

¹¹ F. Gryglewicz, *Ewangelia według św. Łukasza. Wstęp — przekład z oryginału — komentarz* (PNT III 3), Poznań-Warszawa 1974, s. 124.

¹² Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza*, s. 111.

Jana jest eschatologicznym odzwierciedleniem sądu Bożego nad ludzkością w czasie potopu (1 P 3,20n), to gołębia może także wskazać na owego gołębia Noego, który był zwiastunem końca gniewu Bożego i znakiem nadejścia ery zbawienia”¹³. Nie odbiega od tych opinii stanowisko J. Kudasiewicza. Na pytanie dlaczego Duch Święty został przedstawiony pod symbolem gołębiczy w scenie chrztu Jezusa stwierdza, że:

jest to nawiązanie do tradycji żydowskiej, według której Duch Jahwe unoszący się nad masą chaotyczną (Rdz 1,2) porównywany był do gołębiczy. Gdyby się przyjęło nawiązanie do tej tradycji to istniałaby relacja między pierwszym stworzeniem a stworzeniem drugim, czyli nowym, zapoczątkowanym przez Chrystusa. Gołębia zstępuje z nieba na Jezusa, oznacza więc początek nowego stworzenia. Jak pierwsze stworzenie było pod znakiem Ducha Bożego, który unosił się nad wodami, podobnie i teraz Duch Boży zstępuje na Jezusa i pozostaje w Nim na znak inauguracji nowego stworzenia, którego Mesjasz napełniony Duchem Świętym jest fundamentem i twórcą¹⁴.

Kończąc rozważania na temat symboliki Ducha Świętego należy wspomnieć, że omówione znaczenia nie wyczerpują bogactwa tej problematyki. Dodajmy, że Katechizm Kościoła Katolickiego w punktach 694–701 także wspomina o symbolach Ducha Świętego; oprócz wyżej omówionych wylicza następujące: woda (694), namaszczenie (695), obłok i światło (697), pieczęć (698), ręka (699), palec (700).

¹³ H. Langkammer, *Ewangelia według św. Marka. Wstęp — przekład z oryginału — komentarz* (PNT III 2), Poznań–Warszawa 1977, s. 75.

¹⁴ Por. J. Kudasiewicz, *Chrzest Chrystusa*, AK 68(1965) s. 151–164.